

Olga Kurek*, Andrzej Rozmus**

Ścieżki i rozdroża polskiej nauki i edukacji

Relacja z seminarium „Jaka ma być reforma szkolnictwa wyższego?”

6 kwietnia 2009, Łańcut

1. Uwarunkowania pilności zmian w polskiej edukacji i nauce – kontekst seminarium

Wzrastająca w ostatnich latach ekspansja szkolnictwa wyższego spowodowała średni spadek jakości kształcenia w wielu krajach. Bardzo często postawiony zostaje trudny do rozwiązania dylemat, jak zbalansować wymóg dostępu do kształcenia na poziomie wyższym z zapewnieniem odpowiedniej jakości kształcenia¹.

W większości krajów transformujących się rozwój szkolnictwa wyższego jest gwałtowny i chaotyczny. Publiczny sektor edukacji jest w nich rażąco niedofinansowany, zaś prywatny nastawiony na szybki i łatwy zysk, który odbywa się kosztem jakości kształcenia. Często uczelnie prywatne są zbyt mocno związane z rynkiem, co powoduje, że ich oferta programowa jest krótkotrwała i zbyt specjalistyczna – nie posiadająca walorów kształcenia uniwersyteckiego. Rozwój edukacji na poziomie wyższym jest bardzo często procesem spontanicznym, nieplanowanym, pozbawionym dobrodziejstw strategii. W wielu więc krajach jest odczuwana silna potrzeba – po

---

* Autorka jest asystentem w Katedrze Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

** Autor jest kierownikiem Zakładu Badań nad Szkolnictwem Wyższym Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

¹ *World education report 2000: The right to education – towards education for all throughout life*, J. Smyth (ed.), UNESCO, Paris 2000, s. 72.

pierwsze: zdiagnozowania zjawisk, które wiążą się z funkcjonowaniem szkół wyższych; po drugie zaś: scalenia tych instytucji w ramach narodowych programów edukacyjnych.

Odrębnym problemem jest pilna potrzeba zmian w polskiej nauce. Niedoinwestowana, źle zarządzana i pozbawiona dobrodziejstw strategii przynosi mierne efekty. Tylko trzy fakty ilustrujące: 1) Finansowanie badań i rozwoju (B+R) z budżetu państwa w Polsce wynosi ok. 58% ogółu nakładów, podczas gdy w państwach OECD wynosi 30%. Finansowanie B+R przez podmioty gospodarcze w Polsce wynosi ok. 25% ogółu nakładów a w państwach OECD – 62%. Tak, to biznes (gospodarka) w głównym zakresie powinien być sponsorem i odbiorcą badań naukowych. Polska ma pod tym względem jedno z najniższych wskaźników w UE-27²; 2) W rankingu 1000 europejskich firm inwestujących najwięcej w B+R, Polska reprezentowana była tylko przez 2 firmy – pozycja 521 (BRE Bank) i 534 (Telekomunikacja Polska) (*2007 EU Industrial R&D Investment Scoreboard*)³; 3) Polska ma również najwyższy w Unii Europejskiej wskaźnik badań niezorientowanych na wskazany cel społeczno-ekonomiczny co sprawia, że stopień rozproszenia badań jest jednym z najwyższych w Europie. Niski poziom finansowania badań stosowanych przez gospodarkę sprawia, że badania podstawowe są pozbawione impulsów płynących ze sfery praktyki – rynku i usług publicznych, co jest charakterystyczne dla krajów słabo rozwiniętych gospodarczo⁴. Te fakty oraz wiele innych przykładów pokazuje jak

---

² http://www.nauka.gov.pl/mn/_gAllery/41/20/41206/1_zfn_plus_ideo.pdf

³ http://iri.jrc.ec.europa.eu/research/docs/2007/1_1.pdf

⁴ http://www.nauka.gov.pl/mn/_gAllery/41/20/41206/1_zfn_plus_ideo.pdf

bardzo polska nauka i edukacja potrzebują zmian, może wręcz rewolucji.

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie od wielu lat żywo interesuje się tą tematyką. Chcąc włączyć się w dyskusję na temat węzłowych problemów polskiej edukacji i nauki Uczelnia w 2007 roku zorganizowała seminarium, którego pokłosiem było wydanie książki „Szkolnictwo Wyższe w Polsce. Ustrój – prawo – organizacja” pod red. Prof. Stanisława Waltosia i współautora niniejszego opracowania (A. Rozmusa). Przygotowywane obecnie zmiany w prawie o szkolnictwie wyższym są kolejnym etapem transformacji w polskim systemie szkolnictwa wyższego. Nasza obecność w Unii Europejskiej, kulturowe procesy globalizacyjne oraz współczesne wyzwania rynku pracy to tylko niektóre czynniki determinujące warunki działania polskich uczelni. Seminarium zorganizowane przez Samodzielny Zakład Badań nad Szkolnictwem Wyższym w dniu 6 kwietnia 2009 r. zrodziło się z potrzeby udziału w tej cywilizacyjnej debacie. Ze względu na tematykę seminarium skierowane było przede wszystkim do władz polskich uczelni, kadry naukowo-dydaktycznej, studentów oraz wszystkich zainteresowanych problematyką szkolnictwa wyższego. W trakcie seminarium poruszano następującą tematykę: a. problematyka prawna, socjologiczna i historyczna polskiego systemu szkolnictwa wyższego; b. relacje zachodzące między nauką i edukacją a rynkiem pracy; c. rola polskich uczelni w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego; d. kierunki zmian w polskim szkolnictwie wyższym.

2. Przebieg seminarium

W seminarium wzięło udział około 50 uczestników. Rolę prowadzącego dyskusję przyjął **prof. Stanisław Waltoś** – prawnik, specjalista w zakresie historii prawa i postępowania karnego, członek PAN oraz PAU, współautor książki pt. „Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój – prawo – organizacja”.

Patronat honorowy nad seminarium objęła **Pani Minister prof. dr hab. Barbara Kudrycka**. Jako czynny uczestnik seminarium, minister Kudrycka kilkakrotnie zapewniała, że celem tej debaty jest publiczne wysłuchanie opinii ekspertów w dziedzinie szkolnictwa wyższego oraz przedstawicieli środowisk akademickich, a w konsekwencji uwzględnienie proponowanych sugestii w przygotowywanej ustawie, rewolucjonizującej polski system szkolnictwa wyższego.

Słowo wstępne wygłosił **prof. Tadeusz Pomianek**, Rektor Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. Jak powiedział, minione 20 lat to niewątpliwie intensywny rozwój szkolnictwa wyższego, w bardzo szybkim tempie osiągnęliśmy poziom 2 milionów liczby studentów. Niestety ilość nie przeszła w jakość. Powodem tego stanu rzeczy są wg Profesora warunki nie pozwalające na działanie zdrowej konkurencji i zły system finansowania szkolnictwa, który nie promuje dbałości o jakość.

Seminarium rozpoczęło przemówienie **prof. Jerzego Chłopckiego**, socjologa, prorektora ds. nauki WSiLiZ. W referacie pt. „Dwadzieścia lat transformacji polskiego szkolnictwa wyższego – kierunek uniwersytet XXI wieku”, profesor zadał pytanie „Czy jest dzisiaj możliwy uniwersytet?”. Na pytanie to odpowiada: „nie jest możliwy taki, który swoją tradycją sięga czasów Sokratesa, przez odrodzenie aż do Humboldta, należy zatem zadać sobie pytanie, jaki uniwersytet

jest możliwy dzisiaj?”. W tworzeniu definicji oraz w określeniu ram funkcjonowania współczesnego uniwersytetu, profesor posłużył się trzema socjologicznymi pojęciami, wpływającymi na kształt współczesnych systemów szkolnictwa wyższego. Były to pojęcia: globalizacja, zarządzanie sieciowe, duch informacjonizmu. Wykładane kwestie Prelegent bogato ilustrował przykładami z życia WSiLiZ. Pojawiły się m.in. tematy związane z wielokulturowością uczelni, system CISCO, uczelnią jako przedsiębiorstwo sieciowe, elektroniczną legitymacją studencką, relacjami uczelni z regionem czy komputeryzacją procesu dydaktycznego.

Z perspektywy prawno-legislacyjnej na przygotowywaną reformę spojrzął **prof. Jerzy Woźnicki**, Prezes Fundacji Rektorów Polskich. W swym referacie pt. „Bilans i perspektywy zmian legislacyjnych w polskim szkolnictwie wyższym”, Prelegent postulował:

- spojrzenie na problematykę reform od strony metodologicznej
- „w drodze doradztwa dla Pani Minister postanowiłem skupić się na tematyce metodologicznej, wskazując możliwe drogi prawne przeprowadzenia reformy”;
- rozważania i nomenklaturę bliższą „ewolucji” niż „rewolucji”
- „rewolucja w szkolnictwie wyższym nie jest celowa i nie jest możliwa, lecz potrzebny jest plan strategicznego działania (...) ważne jest aby zmiany były przewidywalne i miały ewolucyjny charakter (...) zasadnicze kierunki zmian to dywersyfikacja i projąkościowa selektywna deregulacja (...) trzeba deregulować jedno, a doregulować drugie” – powiedział profesor;
- traktowanie uniwersytetu jako „konserwatywnej innowacji”, która zachowując swój tradycjonalistyczny charakter, dostrzega

równocześnie potrzeby istotnych zmian i reform – profesor sformułował następującą tezę: „uniwersytet zawieszony jest pomiędzy swą przeszłością i przyszłością, podtrzymuje go zarówno jego konserwatywna przeszłość (historia, tradycja, wartości...) jak i innowacyjna przyszłość (profesjonalizm, efektywność, przedsiębiorczość, transfer technologii...)”;

- dążenie do zwiększenia nakładów pieniężnych na pojedynczego studenta, aby poprawić jakość – „póki tego nie osiągniemy, to zmiany organizacyjne nie mogą przynieść istotnych sukcesów na drodze poprawy jakości” powiedział profesor Woźnicki, dodając, że: „należy budować etos jakości”;

- współpracę Ministerstwa Nauki i szkolnictwa Wyższego z reprezentantami organizacji przedstawicielskich środowisk akademickich przy tworzeniu nowej ustawy – „kluczowe opracowania dotyczące przyszłości szkolnictwa wyższego, a więc dokumenty strategiczne i projekty ustaw, powinny być wspólnym dziełem ministrów i obdarzonych mandatem reprezentantów z KRASP, KRZaSP, KRP”; według profesora Woźnickiego to jest właściwa droga „aby skrócić proces wdrażania zmian w życie”.

Na kolejne problemy zwrócił uwagę następny prelegent, współautor niniejszego opracowania (**dr Andrzej Rozmus**), socjolog, organizator Seminarium, kierownik Samodzielnego Zakładu Badań Nad Szkolnictwem Wyższym w WSIiZ, w wystąpieniu pt. „Niezbędność reformy szkolnictwa wyższego z perspektywy pracownika naukowego uczelni niepublicznej”. Poruszone zostały trzy wątki: umasowienie szkolnictwa wyższego, konkurencyjność polskiej nauki i edukacji oraz niektóre dylematy pracownika naukowo-

dydaktycznego w Polsce. Oczyma pomocniczego pracownika nauki, akcentowano ilościowy wzrost liczby studentów w Polsce („ponad osiemdziesięcioprocentowy przyrost” w latach 1999-2006), przy równoczesnym jakościowym spadku poziomu nauczania oraz coraz niższym poziomie projektów badawczych. Szereg wskaźników jest tutaj niepokojących, m.in.:

- nadmierne poszatkowanie programów i kierunków kształcenia. Jak zauważono „w Polsce można kształcić się na ponad stu dwudziestu kierunkach (...) niebezpieczeństwo nie polega na różnorodności (...), niebezpieczeństwo leży po stronie pracodawców, jak oni mogą ocenić wartość i poziom wykształcenia, mając do dyspozycji sto dwadzieścia różnych możliwości?”;
- dobieranie przez kandydatów kierunku studiów według kryterium „łatwości studiowania”. Jako ilustrację tego problemu można przytoczyć sytuację z punktów rekrutacyjnych, gdzie „coraz częściej pojawia się pytanie czy tutaj jest na tym kierunku matematyka (...) a czy są jakieś kierunki gdzie matematyki nie ma”;
- brak wiarygodnych ocen efektów kształcenia („bardzo trudno jest porównać absolwenta socjologii z Poznania z absolwentem z Warszawy (...) możemy tylko próbować odnaleźć w rankingach miejsce tych uczelni”);
- niskie nakłady finansowe *per capita* w porównaniu z krajami UE czy OECD;
- bardzo niska liczba patentów zgłaszana przez polskich naukowców, itp.

„Zdaniem Prelegenta „instytucje kształcenia wyższego „rynek idei” zamieniły na „rynek ekonomiczny”. Za teren współzawodnicstwa można uznać: „walkę o pozyskanie studenta, starania o uzyskanie dostępu do różnych źródeł finansowania, pozyskiwanie wysoko-kwalifikowanej kadry naukowo-dydaktycznej, ustalanie prestiżu, reputacji, i miejsca rankingowego uczelni”.

Ostatni prelegent **mgr inż. Lucjan Hajder**, Dyrektor Informatyczny WSiLiZ, wygłosił referat pt. „Zintegrowany system zarządzania uczelnią wyższą na przykładzie Wyższej Szkoły informatyki i Zarządzania w Rzeszowie”, prezentując nowoczesne rozwiązania informatyczne, wspierające nowoczesne zarządzanie szkołą wyższą.

Głównym punktem Seminarium był **panel dyskusyjny**, w którym głos zabrali wybitni znawcy problematyki szkolnictwa wyższego, prezentując swoje stanowiska odnośnie aktualnej sytuacji polskich uczelni oraz kierunku, w którym powinny podążać zmiany.

W kolejności głos zabierali:

- **prof. Szczepan Biliński** – prorektor Uniwersytetu Jagiellońskiego ds. badań i współpracy międzynarodowej, profesor zwyczajny z zakresu zoologii, czynny członek PAN oraz PAU;
- **prof. Karol Musioł** – rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego;
- **prof. Henryk Samsonowicz** – historyk mediewista, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, minister edukacji narodowej w rządzie Tadeusza Mazowieckiego;
- **prof. Janusz Tazbir** – badacz historii kultury i ruchów religijnych w Polsce, wieloletni dyrektor Instytutu Historii PAN;
- **dr Jerzy Krzysztof Thieme** – ekonomista.

Uczestnicy panelu zwrócili uwagę na niskie pozycje, jakie polskie uczelnie zajmują w międzynarodowych rankingach oraz na konsekwencje tej sytuacji – „aby móc się liczyć w światowej nauce, musimy zacząć zajmować wyższe pozycje np. w rankingu szanghajskim” – apelował prof. Sz. Biliński. Dodał, iż dopiero wówczas podjęciem nauki w naszych szkołach wyższych zainteresują się studenci zagraniczni. Profesor zwrócił uwagę na potrzebę budowania wspólnych centrów naukowych, niezależnych od żadnych uczelni, służących wszystkim naukowcom, którzy mają ciekawe pomysły na badania. „Pieniądze powinny iść do najlepszych” – tymi słowami popiera budowanie wspólnych przestrzeni badawczych prof. K. Musioł. Profesor Sz. Biliński akcentował również istotność i wagę publikowania w najlepszych, recenzowanych czasopismach naukowych, liczbę realizowanych grantów naukowych oraz zdobywanie nagród międzynarodowych.

Profesor K. Musioł w swym wystąpieniu poruszył problematykę finansowania szkolnictwa wyższego w naszym kraju: „nauka i innowacyjność będą decydowały o miejscu Polski w świecie i jej cywilizacyjnym rozwoju” – mówił, że: „bez istotnych zmian w sposobie finansowania nauki i szkolnictwa wyższego nie dobiegniemy do Europy, zostaniemy w tyle i będziemy zapleczem intelektualnym dla krajów, które w ostatnim pięćdziesięcioleciu finansowały naukę (...) jest to ta sytuacja, którą nazywamy „*brain circulation*”(...) „*brain drain*”. Rektor UJ zwrócił również uwagę na niepowodzenia w procesie bolońskim: „w dyskusji o reformie trochę przegapiamy wpisanie jej w cykl europejski (...) proces boloński to jest sukces w wielkim kryzysie (...) wiele zmienił, ale jednocześnie jest dość żywo

krytykowany za pewne niedociągnięcia (...) to co miało być pierwszym stopniem kształcenia, po którym można iść do pracy, nie działa (...) pracodawcy nie bardzo wiedzą o kogo chodzi (...) zatem proces boloński idzie do przemyślenia na nowo”. Podkreślił również wagę budowania wspólnych przestrzeni badawczych.

Profesor H. Samsonowicz poruszył istotny problem, często dyskutowany w kuluarach przez współczesnych naukowców, dotyczący ścieżki kariery naukowej w naszym kraju: „kadry decydują o wszystkim (...) kadry mamy dobre, ale nie wszędzie, nie wszystkie (...) wszystko robimy aby te kadry multiplikować, poszerzyć, ale jakość tych kadr pozostawia wiele do życzenia (...); czy doktor jest to trzeci stopień kształcenia (...) czy jest to stopień naukowy?(...) trzeba konsekwentnie zdecydować kim jest doktor konkretnych nauk”. Wybitny historyk zażartował, że „niektórzy w Polsce mają alergię na słowo habilitacja”, postulując przy tym, aby o przyznawaniu tytułu doktora habilitowanego oraz profesora zwyczajnego decydowały niezależne komisje np. składające się z zagranicznych naukowców

Poruszono również kontrowersyjny temat „kupowania dyplomów” na niektórych uczelniach prywatnych: „nie dajmy się szantażować ludziom, którzy uważają, że wszystko im się należy tylko z tego tylko powodu, że płacą” – apelował prof. J. Tazbir.

Ostatnim w kolejności panelistą zabierającym głos był dr J.K. Thieme, który rozpoczął swą wypowiedź od stwierdzenia, że „wizja szkolnictwa wyższego musi wynikać z wizji kraju (...) jeżeli chodzi o politykę edukacyjną, to każdy rząd może się zdecydować na egalitarne finansowanie (...) albo na zróżnicowanie, konkurencję oraz

mieć nadzieję, że z czasem wykształcą się instytucje o globalnym statusie (...) jestem zwolennikiem drugiej opcji”. Ekonomista postawił również tezę, iż: „system powinien pozwalać na duże zróżnicowanie (...) powinny istnieć uczelnie słabe i bardzo dobre”. Kolejny kontrowersyjny wątek dotyczył opłat za studiowanie: „czesne jest nie tylko dobrym pomysłem z powodu dodatkowego źródła finansowania, ale dlatego, że uczelnie będą musiały konkurować o to chesne i związku z tym będą się inaczej zachowywały” – stwierdził dr J.K. Thieme. Zwrócił uwagę, że: „w Polsce brakuje języka reformowania (...) na świecie używa się pojęcia „*governance*” albo „*academic governance*” (...) to jest narzędzie którym można modelować szkolnictwo wyższe”. Żywą dyskusję wywołała opinia dra J.K. Thieme, iż „rektorami powinni być specjaliści od zarządzania” ponieważ „rektor prowadzi wielkie przedsiębiorstwo (...) musi istnieć zatem zawód profesjonalnego rektora”.

Panel dyskusyjny oraz głosy zgromadzonej publiczności podsumowała Pani Minister Kudrycka: potwierdziła gotowość Ministerstwa do wzięcia pod uwagę cennych sugestii i głosów zebranych podczas Seminarium;

- podkreśliła, iż ważnym czynnikiem w ostatecznym sformułowaniu treści ustawy reformującej system szkolnictwa wyższego, jest dobra wola polityczna i chęć do podjęcia odpowiedzialności za wprowadzane koncepcje oraz kontynuacja pomysłów przez następne ekipy rządzące;
- ostrzegła również, iż Polska nie ma już czasu na powolne zmiany, ponieważ wprowadzanie reform w życie potrzebne jest

od zaraz, aby polepszyć sytuację polskich uczelni na tle innych krajów;

- zgodziła się z wypowiedziami panelistów, apelującymi o propagowanie konkurencyjności opartej na walce o jak najwyższą jakość procesu naukowo – dydaktycznego, a nie tylko o współzawodnictwo w liczbie studentów – „budowanie marki uczelni poprzez jakość”, czego przykładem jest, zdaniem Pani Minister, WSIiZ;

- konkurencja powinna wyeliminować uczelnie słabe, „sprzedające dyplomy”;

- zdaniem Pani Minister jeżeli choć w części uda się dokonać planowanych reform, a tym samym ograniczyć występujące aktualnie patologie, to uda się Polsce „dogonić” Europę.

Bezpośrednim efektem Seminarium w Łańcucie będzie publikacja zawierająca pełny, wierny zapis debaty oraz komentarze biernych i czynnych uczestników tegoż wydarzenia. Jako wynik refleksji po wysłuchanych opiniach ekspertów, Samodzielny Zakład Badań Nad Szkolnictwem Wyższym WSIiZ planuje realizację grantu wewnętrznego pt. „Kariery naukowców w Polsce”.

3. Kilka słów na koniec

Prawidłowy rozwój szkolnictwa wyższego będzie w głównej mierze uzależniony od tego czy pojawią się satysfakcjonujące odpowiedzi na niełatwe pytania:

- jakie są fundamentalne wartości wyższego kształcenia i jak mogą być one reinterpretowane w obecnym zmieniającym się świecie?

- jak wyższe kształcenie może lepiej służyć społeczeństwu i jaką powinno odgrywać rolę poza przygotowaniem absolwentów do pracy i transferem wiedzy od nauczyciela do ucznia?

- jak instytucje kształcenia wyższego mogą znaleźć równowagę pomiędzy autonomią a odpowiedzialnością i pomiędzy nimi samymi a krajem (regionem) jako partnerem, konsumentem i regulującym?

- jak instytucje kształcenia wyższego będą reagować na istniejące między regionami, krajami i częściami świata różnice w rozwoju: utrwala je, pogłębia czy zniwelują?

- jaki kształt będzie miał (i czy w ogóle będzie istniał) consensus między uczelniami publicznymi (państwowymi) a niepublicznymi (niepaństwowymi)?

- jak instytucje kształcenia wyższego mogą stać odpowiednio gotowe do zaadoptowania się do ciągle zmieniającego się środowiska, nie tracąc przy tym swych „intelektualnych wartości i tradycji”⁵?

Dochodzimy tym samym do podstawowego problemu podnoszonego dziś w dyskusjach o edukacji na poziomie wyższym, mianowicie – *jaki model szkoły wyższej wylania się ze zderzenia tradycji akademickich ze współczesnym wolnym rynkiem?* Przygotowywane obecnie zmiany w prawie o szkolnictwie wyższym będące kolejnym etapem transformacji w polskim systemie szkolnictwa wyższego mogą przynieść odpowiedź na to pytanie. Nasza obecność w Unii Europejskiej, kulturowe procesy globalizacyjne, zmienne demogra-

ficzne oraz współczesne wyzwania rynku pracy to tylko niektóre czynniki determinujące warunki działania polskich uczelni. Warunki, trzeba dodać, trudne i wymagające szybkich i zarazem odpowiedzialnych decyzji tak ze strony rządzących jak i głównych aktorów polskiej nauki i edukacji.

---

⁵ Por. *The Horizon Report – 2008 Edition*, <http://www.nmc.org/pdf/2008-Horizon-Report.pdf> i D. Woodhouse, *Globalisation: Implications for Education and for Quality*, <http://aai.org.au/2001Papers>